

УДК 373.3.0919:130.123.1

ФІЛОСОФІЯ, СИНЕРГЕТИКА ТА ГОЛІЗМ В КОНТЕКСТІ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Віктор Дубінін

доктор філософських наук, професор,
кафедра філософії, соціально-політичних і правових наук
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ Донецької області, Україна

Анотація. У публікації розглядаються коротко питання тотожності та відмінності філософії, синергетики і голізму в контексті інновацій в освітній роботі викладачів вузів. Особлива увага звертається на основні закони та категорії діалектики, а також на суттєві риси синергетики і голізму. Підкреслено взаємозв'язок філософської та загальнонаукової філософії. Висвітлено специфіку різних історичних форм філософії та їхній зв'язок із синергетикою як ученням про саморозвиток систем як цілісних явищ і процесів, а також із голізмом, центральною категорією якого є «цілісність». Схарактеризовано основні закони діалектики, застосування яких дозволяє розкривати джерела (закон гармонії та взаємовиключення протилежностей) розвитку, механізми (закон переходу кількості в якість) розвитку і тенденції (закон заперечення заперечення) розвитку.

Ключові слова: філософія; діалектика; історичні форми філософії; закон гармонії та взаємовиключення протилежностей; закон переходу кількості в якість; закон заперечення заперечення; синергетика; біфуркація; аттрактор; голізм; цілісність.

ФИЛОСОФИЯ, СИНЕРГЕТИКА И ГОЛИЗМ В КОНТЕКСТЕ ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИХ ИННОВАЦИЙ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Виктор Дубинин

доктор философских наук, профессор,
кафедра философии, социально-политических и правовых наук
ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»
г. Славянск Донецкой область, Украина

Аннотация. В статье содержатся результаты многолетних исследований вопросов тождества и различия философии, синергетики и холизма в контексте учебно-воспитательного работы в высшей школе. В публикации коротко раскрываются законы и категории диалектики, синергетики и холизма. Подчеркивается взаимосвязь философской и общенаучной методологий. Показывается специфика различных исторических форм философии и их связь с синергетикой как учением о саморазвитии систем как целостных явлений и процессов, а также с холизмом, центральной категорией которого является «целостность». Автор раскрывает категориальный аппарат основных законов диалектики, применение которых позволяет раскрывать источники (закон гармонии и взаимоисключения противоположностей) развития, механизмы (закон перехода количества в качество) развития и тенденции (закон

отрицания отрицания) развития. Высшее достижение автора состоит в открытии методики использования диалектических законов философии, следуя которым мыслящие студенты опираются исключительно на свой интеллектуальный потенциал и философские законы и категории, приходят к собственным открытиям, выполняя различные творческие проекты.

К новизне этой методики следует отнести еще то, что тут студенты не стремятся подглядывать друг к другу, ибо у каждого свои задачи и цели исследования. Открытие в своей теме можно совершить только «погрузившись» в эту тему.

Ключевые слова: философия; синергетика; холизм; закон гармонии и взаимоисключения противоположностей; закон перехода количественных изменений в качественные; закон отрицания отрицания; бифуркация; аттрактор; целостность.

PHILOSOPHY, SYNERGETICS AND CHOLISM IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL INNOVATIONS IN THE HIGH SCHOOL

Victor Dubinin

Doctor of Philosophical Sciences, Professor

Department of Philosophy, Social, Political and Legal Sciences

SHEE “Donbas State Pedagogical University”

Sloviansk, Donetsk Region, Ukraine

Abstract. The article contains the results of many years’ research on identity issues and differences in philosophy, synergetics and holism in the context of teaching and upbringing work in higher education. The aim of the study is to draw Humanities lecturers’ attention to the fact that studied issues don’t exclude each other in real educational process. They should be creatively used in scientific researches and practice of educational establishments.

The publication briefly reveals the laws and categories of dialectics, synergetics and holism. The interrelation between philosophical and general scientific methodologies is emphasized. The specifics of various historical forms of philosophy are shown and their connection with synergetics as a doctrine of the self-development of systems as integral phenomena and processes, as well as with holism, the central category of which is “integrity”. The author reveals the categorical apparatus of the basic laws of dialectics, the application of which makes it possible to disclose sources (the law of harmony and mutual elimination of opposites) of development, mechanisms (the law of transition of quantity to quality) and trends (the law of negating negation) development. The author’s highest achievement consists in the discovery of the methodology for using the dialectical laws of philosophy, following which thinking students rely solely on their intellectual potential and philosophical laws and categories, come to their own discoveries, performing creative projects.

The novelty of this technique should also be attributed to the fact that here students do not seek to spy on each other because everyone has their own tasks and research objectives. Opening in the topic can only be done by “immersing oneself” in this area.

Key words: philosophy; synergetics; holism; the law of harmony and mutual exclusion of opposites; the law of transition of quantitative changes to qualitative changes; the law of negation of negation; bifurcation; attractor; integrity.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Тривалий час, особливо в Радянському Союзі вважалося, що марксистсько-ленінська

філософія становить вершину філософської думки, а синергетика, голізм та тому подібні вчення є витвором буржуазного світогляду. В умовах розбудови суверенних республік колишнього СРСР акценти змістилися і дехто почав нехтувати діалектикою, перебільшуючи роль та значення синергетики та голізму.

Формулювання цілей статті. Мета публікації полягає в тому, щоб звернути увагу викладачів гуманітарного профілю на те, що названі вчення не виключають одне одного в реальному навчально-виховному процесі. Їх варто творчо використовувати у наукових дослідженнях і в практичній роботі навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом до теоретико-методологічних новацій навчального процесу у вищій школі додаються синергетика [1, с. 82 – 91] та голізм [2, с. 95 – 97] поруч із діалектикою. Мудрість викладачів полягає в тому, щоб урахувати ці теоретико-методологічні концепції у навчальному процесі. Спробуємо коротко зупинитися на названих формах наукової діяльності і показати де і як вони можуть використовуватись не завдаючи шкоди одна одній. Звичайно старшою за віком і досвідом використання в теоретичній та практичній життєдіяльності людини і суспільства є філософія та її методологія. Звичайно, студенти переважно з повагою ставляться до всіх наук. Але, коли порівнюють філософію з технічними, тим більше конкретними науками, то найбільше дорікань висловлюється на адресу філософії за її абстрактність, та за відсутність тісного зв'язку з життям. Тому студенти інколи з іронією говорять, що філософія цікава, але не корисна. Це серйозне, конструктивне зауваження вимагає від викладачів філософії вдумливого розкриття сутності філософії та її зв'язку з розв'язанням практичних проблем.

До історичних форм філософії за кількісним критерієм першооснов, рушійних сил та найголовніших законів розвитку всього існуючого належать моністична, дуалістична, теїстична, пантеїстична та плюралістична. У відповідності з ними в духовному освоєні світу використовуються діалектична, синергетична, голіцистична та інші філософські, загальнонаукові, спеціальні та змішані методології. Тому варто здійснити порівняльний аналіз хоча б діалектичної, синергетичної та голіцистичної методологій. У цьому зв'язку виникає питання: чому ми не обмежуємось якоюсь одною історичною формою філософії, скажімо,

плюралістичною, яка, до речі, не заперечує існування інших історичних форм філософії. Справа в тому, що цього не дозволяють нам робити історичні форми методологій, які також вимагають їх всебічного використання. Діалектика утримує в своєму зародку синергетику та голізм. Синергетика спирається на діалектику, а голізм знаходить підтримку з боку діалектики та синергетики. Інакше кажучи, все в світі взаємопов'язано і немає «китайської вежі» між історичними формами філософії та методології.

Скажемо декілька слів про місце і роль діалектики в становленні та розвитку моністичної, потім дуалістичної та плюралістичної філософії. Далі, розглянемо місце та роль синергетики в становленні та розвитку моністичної, дуалістичної та інших історичних формах філософії. Нарешті, повідомимо про місце і роль голізму в становленні та розвитку моністичної, дуалістичної та плюралістичної філософії. Варто також не втрачати із огляду взаємозв'язок, взаємовплив історичних форм методології та філософії, щоб вести глибокий, всебічний та конструктивний аналіз

Продовжимо з'ясовувати місце і роль філософії та діалектики в їх взаємному становленні та розвитку. Філософія становить собою сукупність раціональних та ірраціональних поглядів, уявлень і вчень про першооснови, рушійні сили та найголовніші закони розвитку всього сущого. На відміну від міфології та релігії, філософія, окрім ірраціональних, утримує в собі ще й раціональні погляди, уявлення і вчення. Разом із тим філософію не можна ототожнювати з наукою як системою переважно раціональних поглядів, уявлень та вчень. Філософія є синтез раціонального та ірраціонального. За критерієм ставлення до Бога філософія підрозділяється на теїстичну, деїстичну, пантеїстичну та атеїстичну. За критерієм ставлення до пошуку істини філософія поділяється на сенсуалістичну, згідно з якою істину треба шукати в почуттях і емоціях, та раціоналістичну, за якою істина ховається в логічних формах мислення.

Підійдемо до більш детального розгляду проблеми співвідношення моністичної філософії та діалектичної методології. Моністична філософія в якості першооснови всього сущого приймає одне і тільки одне начало. Діалектика як учення про розвиток у його найбільш повній, послідовній, всебічній формі вимагає незаперечного дотримання цих правил. Джерело розвитку за діалектикою є гармонія і взаємовиключення протилежних

явищ і процесів: безмежних і обмежених, всебічних і однобічних, глибинних і поверхневих і т.п. Завдяки діалектиці з'являються різноманітні історичні форми філософії та їх варіанти, зокрема, дві форми моністичної філософії: матеріалістична та ідеалістична. Вся історія філософії є, переважно, історія боротьби матеріалізму та ідеалізму. Питається, чому? Прихильникам саме цих філософських учень здавалося, що саме вони спіймали Істину. Одним здавалося, що саме матеріальні речі визначають у своєму всебічному та різноманітному розвитку всю палітру світу як матеріального, так і духовного. Ідеалісти, навпаки, вважали, що духовне начало детермінує весь світ як духовний, так і матеріальний. Але спроби знищення одне одного ні до чого гарного не приводили. Адже, такі питання не доводяться словесними баталіями. Все залежить від того, хто яку позицію займає спираючись на власний досвід та досвід передуючих генерацій: батьків, родичів, пророків, науковців, письменників та просто мислячих людей. Що стосується діалектики, то вона становить собою філософську методологію, якою користуються як прихильники матеріалізму, так й ідеалізму у всій їхній різноманітності, оскільки матеріалізм поділяється на діалектичний та метафізичний саме у методологічному значенні, а ідеалізм має об'єктивну та суб'єктивну форми.

Як говорив один із яскравих мислителів Стародавньої Греції – Геракліт Ефеський (бл.544 – 483рр. до н.е.) – «сутність речей полюбляє ховатися». Це означає, що в умовах моністичного бачення світу, необхідно постійно абстрагуватися від дрібниць і постійно поглиблювати свої знання, які, на жаль, завжди обмеженні обставинами, в яких ми знаходимося, і тому мають відносний характер. Пріоритет моністичної філософії, а відповідно й методології, полягає у створенні ілюзії, згідно з якою можна вирішити всі питання, ухопившись за якийсь найнадійніший спосіб. Античні матеріалісти вважали, що таку роль виконує вода (Фалес (бл.624 – 547 рр. до н.е.)), повітря (Анаксимен (бл. 588 – 525 рр. до н.е.)), вогонь (Геракліт), атом (Демокріт із Абдер (бл. 460 – 370 рр. до н.е.)).

Були й інші варіанти матеріалістичного вирішення цього питання. І якщо всі ці філософські думки поєднати в межах здорового глузду, то відкривається плюралістична картина світу у матеріалістичному зображенні. Ідеалістичний монізм довго сам по собі не існував. Він також тяжів до плюралізму. Достатньо послатися на об'єктивний ідеалізм

Платона. Коли Платон в якості першооснови всього суцього приймав «ейдос», а потім проголошував думку про існування безмежної кількості «ейдосів», які передують існуванню реальних речей, явищ та процесів, то він по-своєму рухався від моністичної до плюралістичної філософії та методології. Можливо, такий факт пояснювався тим, що поняття «плюралізм» в той час було маргінальним і в античній філософії йому не надавалося достатньої уваги. До плюралістичного ставлення до світу вела й екзистенційна філософська думка ХІХ – ХХ століть, де говорили про людське життя як безмежне поле людських страждань, в дусі буддистської традиції.

Коли ж резерви моністичного аналізу вичерпуються, тоді нам не залишається більш нічого, як виходити на більш широкий простір. Тоді настає час дуалізму як історичної форми філософії, так і методології. Дуалістична філософія виникла як свого роду компроміс між двома гілками моністичної філософії – матеріалізмом та ідеалізмом. Саме під тиском життєвих обставин стали говорити про тотожність матеріального та духовного в структурі Всесвіту, в тому числі й людини. На цю обставину можливо вперше звернув увагу Р. Декарт, активним прихильником якого був молодий Б.Спіноза. Але згодом останній відчув обмеженість дуалізму, коли було проголошено про існування двох світів – матеріального та ідеального і кожен із них мав свою незалежну першооснову. Обмеженість дуалізму з'ясувалась при розгляді співвідношення Природи і Бога. Більше простору для всебічного пошуку першооснов і рушійних сил розвитку дає плюралістичне ставлення до всього існуючого.

Продовжуючи аналіз становлення та розвитку історичних форм філософії і, відповідно, методологій, ми помітили, що цим процесом керує діалектика. Саме вона визначає джерела, механізми та тенденції розвитку всього суцього, розкриває шляхи, принципи, методи, форми та засоби розвитку всього суцього.

На відміну від діалектики синергетика та голізм конкретизують головні положення діалектики стосовно того, що кожен предмет, явище чи процес може розглядатися як саморозвиткові системи. У цьому зв'язку виникає питання: які системи є саморозвитковими, а які ні? Швидше за все, такими системами є явища живої природи в першу чергу: рослини, тварини і люди, а також гідросфера та атмосфера. Щоб в цьому розібратися, потрібно вказати на критерій саморозвитковості. По-перше,

вже сам термін вказує, що причини саморозвитку речей знаходиться в середині кожної із них. Причини саморозвитку речей, в тому числі й людини, розкриває діалектичний закон гармонії та взаємовиключення протилежностей. Він свідчить саме про те, що гармонія і взаємовиключення протилежностей становить ядро саморозвиткових систем, які є предметом синергетики. Голізм звертає увагу на те, що три основних закони діалектики детермінують цілісність саморозвиткових систем.

Далі нам потрібно з'ясувати питання про те, чим відрізняються саморозвиткові системи від несаморозвиткових? Мабуть, це питання безглузде, оскільки несаморозвиткових систем в природі не існує. Якщо планета, на якій ми живемо, саморозвиткова, хоча в певному значенні вона детермінується розвитком іншої саморозвиткової системи – Сонцем. Але аналіз у такому напрямку виводить нас на простір підпорядкування системи Земля більшій системі, яка детермінується системними стосунками космічного порядку. Словом ми приходимо до висновку, що кожна системна річ підкоряється законам розвитку тої системи, елементом якої вона є, і в той же час своїм власним законам саморозвитку.

Тут ми підійшли до питання, яке має відношення до синергетики. Мова йде про ситуацію аттракторних зв'язків і відносин, за допомогою яких розкривається зміст поняття протилежності. Аттрактор позначає такі сторони цілого, яким властива компліментарність, тобто здатність притягуватись одне до одного. Разом із тим, компліментарність передбачає в цьому зв'язку необхідність не тільки симпатії, але й антипатії. Наприклад, любов є гармонія та взаємовиключення протилежностей, що означає, що предмет любові – це не тільки симпатія, але й антипатія. Про останню людям не радять говорити, щоб не полаятися і не втратити гармонію у стосунках. Але якщо на кожному кроці буде тільки симпатія і не буде протилежності (антипатії), а ще гірше, коли буде домінувати тільки антипатія до предмета любові, то тоді стосунки розірвуться і сім'я, якщо вона вже існує, розпадеться і симпатія зазнає поразки і про неї залишаться тільки спогади.

Отже, ми непомітно підійшли до того, щоб з'ясувати те питання, яке є предметом голіцистичного розуміння сутності речей, тобто їх цілісності. Тут виникає дуже проста ситуація: цілісність – це арифметична сума елементів цілого, чи – це значно більше, ніж арифметична сума? Ми

уявляємо, що цілісність детермінується душею, яка подібна анаксімадрівському апейрону, що поєднує елементи цілого і визначає їх сутність. (Анаксимандр Мілетський – давньогрецький мислитель У11 – У1 ст. до н.е. – в якості першооснови всього суцього проголошував «апейрон» – невизначену субстанцію, яка породжує нескінчену різноманіть та протилежності всього живого і неживого).

Можна припустити, що цілісність речей детермінується душею, яка об'єднує всі складові частини речей (анімізм), в тому числі й людини, робить їх живими. У цьому значенні всі речі, становлять цілісність, яка забезпечує їхню життєдіяльність.

Висновки. Підводячи підсумки всьому вищесказаному, підкреслимо, що:

1. Названі дисципліни є формами духового освоєння світу.
2. Разом із тим діалектика є методологією пізнавальної та практичної діяльності.
3. Синергетика є міждисциплінарна теорія та методологія в когнітивному процесі.
4. Голізм є вчення про цілісність саморозвиткових систем.
5. Всі названі вчення органічно пов'язані між собою, доповнюють та підсилюють одна одну. І мають всі підстави для конструктивного використання в науковій та навчально-виховній роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Концепции современного естествознания: Учебник для вузов / В.Н. Лавриненко, В.П. Ратников, Г.В. Баранов др.; под ред. проф. В.Н. Лавриненко, В.П. Ратникова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 303 с.
2. Філософія у сучасному соціумі: Матеріали міжнародної наукової конференції 24 – 26 квітня 2013 року, Донецький національний університет, м. Донецьк. – Донецьк: ДонНУ, 2013. – Т. 1. – 244 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Lavrinenko, V. N., Ratnikov, V. P. & Baranov, G. V. (2002). *Kontseptsii sovremennogo estestvoznaniya: uchebnik dlya vuzov [Concepts of modern natural science: Textbook for higher schools]*. V. N Lavrinenko, & V. P. Ratnikov (Eds.). Moscow: YUNITI-DANA [in Russian].
2. *Philosophia u suchasnomu sotsiumi [Philosophy in modern society]*. Proceedings from МІІМ'13: *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia – International Scientific and Practical Conference*. Donetsk: DonNU [in Ukrainian].